

ACTA PANNONICA

Часопис за историју, друштвене и
хуманистичке науке

Број 4

март 2023

● ● ●
CENTAR ZA
BANATSKE
STUDIJE

Вршац

Центар за банатске студије, Вршац
АСТА PANNONICA

Часопис за историју, друштвене и хуманистичке науке

бр. 4

март 2023

Издавач:

Центар за банатске студије, Вршац

Главни уредник:

др Мирча Маран

Уређивачки одбор:

др Александра Бурић Миловановић

др Милан Мицић

др Биљана Сикимић

др Ивана Спасовић

др Ференц Немет

МА Јована Колунџија

Лектор:

др Биљана Сикимић

Лектор за енглески језик:

Кристина Јовановић

Корице:

Анета Гашпар

Техничко уређивање:

Марин Гашпар

Штампа:

Повез, Вршац

ISSN 2787-1029

Број 4 часописа АСТА PANNONICA објављен је
уз финансијску подршку Града Вршца.

ТРГОВАЧКА АКАДЕМИЈА У ПАНЧЕВУ COMMERCIAL ACADEMY IN PANČEVO

Никола Конески

Институт за новију историју Србије, Београд

Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

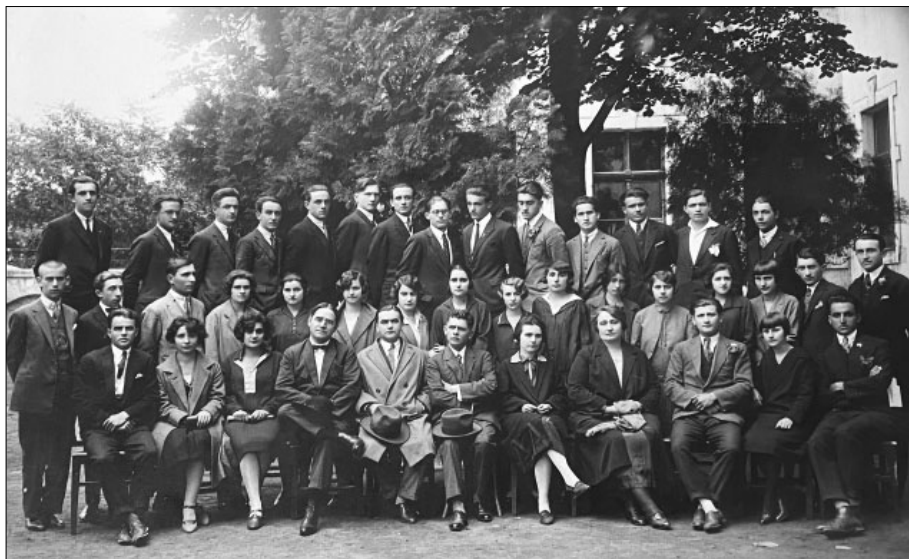
nikolakoneski31@gmail.com

Abstract: The subject of research in this paper is the history of the Commercial Academy in Pančevo, a secondary school that existed in the period from 1924 to 1930, but also the High Commercial School, which preceded the Academy (1923–1924). We paid special attention to its establishment and termination, as well as its work, i.e. teaching, extracurricular activities, teachers and students. The paper was written on the basis of archival material stored in the Archive of Yugoslavia and the Historical Archive in Pančevo, but we also used the press data, published sources and relevant scientific literature.

Keywords: Commercial Academy, Pančevo, interwar period, teachers, students, teaching

Стручно школовање у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, иако је било врло важно, није ни довољно ни на одговарајући начин истражено и приказано у историографији. Увидевши ову диспропорцију, одлучили смо да дамо један мали прилог историји стручног школовања у Краљевини и напишемо рад о једној стручној школи – Трговачкој академији у Панчеву. Иако је ово била, поред гимназије, најважнија школа која је постојала у Панчеву у међуратном периоду, о њој је до сада написан само један кратак текст, у *Информатору*, часопису панчевачког Архива. Аутори су од изворне грађе користили само деловоднице, уписнице и записнике са испита ове школе, као и пар докумената из фонда Мушке грађанске школе у Панчеву. Подаци су набацани, изостала су потребна објашњења, није постављен контекст итд.¹ У недостатку одговарајуће литературе, посветили смо већу пажњу изворима. Посебно су нам били значајни фондови Министарства трговине и индустрије (Ф. 65) и Министарства просвете

1 М. Todorović, Е. Неš, „Istorija škola u Pančevu u XVIII i XIX veku: II deo“, *Informator*, 22/1987, 52–56.

*Професори и ђаци Трговачке академије у Панчеву, 1927/28. године.
Извор: ИАП, Ф. 12, инвентарни број 2183.*

(Ф. 66), које чува Архив Југославије, као и фондови Мушке грађанске школе (Ф. 88), Градског поглаварства (Ф. 90) и Трговачке академије (Ф. 112), који се налазе у депоима Историјског архива у Панчеву. Поред архивске грађе, била нам је врло корисна и штампа, нарочито лист *Панчевцац*, као и објављени извори, пре свега *Извештај Државне трговачке академије у Панчеву: 1923–1930*. Један део истраживања спровели смо током 2019. и 2020. године, у оквиру истраживања за мастер рад *Школовање у југозападном Банату од 1918. до 1929. године*,² а други у првим месецима 2023. године. Један од циљева овог рада јесте да пружи нова знања и разумевања о историји Трговачке академије у Панчеву. Настојали смо да прикажемо најважније елементе историје њеног рада и да их сместимо у одговарајући контекст. Такође, циљ нам је био да истражимо зашто ова школа није отворена одмах након рата, као и то зашто је она тако брзо укинута, након седам, односно шест година рада. Где је било њено место у мрежи трговачких академија у земљи? Где је било њено место у мрежи школа у Панчеву? Како су је Панчевци посматрали? Колико је она била значајна?

² Мастер рад, који смо радили под менторством академика проф. др Љубодрага Димића, одбрањен је на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, 23. септембра 2020. године.

„Послератни живот дао је доста полета за развој трговинске наставе. Са свих страна се увиђало, да је, у послератном животу, питање стручне наставе, а нарочито трговинске наставе, стављено у први ред конструктивних проблема садашњице“.³ Међутим, трговинска настава се у првој деценији постојања Краљевине СХС суочавала са многобројним проблемима: недостајали су стручни кадрови, наставни планови и програми нису били изједначени, није успостављена одговарајућа школска мрежа итд. Трговинска настава била је подељена и потпадала је под надлежност два ресора – Министарства просвете (за школе у „Хрватској“ и „Војводини“) и Министарства трговине и индустрије (МТИ, надлежно за школе на свим осталим просторима),⁴ све до Финансијског закона за 1927/28. годину, када је цела трговинска настава стављена под надлежност МТИ.⁵ Постојало је више различитих типова школа у којима се изводила трговинска настава: трговачке академије, поморске трговачке академије, дворазредне трговачке школе, трговачка одељења занатско-трговачких школа, као и приватне трговачке школе, на пример, вечерње школе трговачких омладина. Трговачке академије биле су пуне средње стручне школе, у којима је настава трајала четири године и које су имале завршни испит. Могли су их уписати ђаци који су претходно завршили четири разреда неке средње школе. Трговачке академије у Краљевини СХС радиле су по Закону о трговачкој академији, донетом још у Краљевини Србији, 14. јануара 1900. године,⁶ по свему судећи све док није донет нови закон, 1932. године.⁷ Број ових школа био је променљив. Године 1930. у целој земљи је било укупно 19 државних трговачких академија: у Београду, Земуну, Великом Бечкереку, Новом Саду, Суботици, Осјеку, Загребу, Љубљани, Марибору, Сплиту, Дубровнику,

3 Јубиларни зборник живота и рада Срба, Хрвата и Словенаца: 1918–1928: I део, Матица живих и мртвих СХС, Београд, 1928, 409.

4 Јубиларни зборник живота и рада Срба, Хрвата и Словенаца: 1918–1928: I део, 409; Љ. Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918–1941. Други део. Школа и црква*, Стубови културе, Београд, 1997, 169–179.

5 М. Берић, *Статистика школа под Министарством просвете у школској години 1925/26: (Прештампано из Просветног гласника)*, Београд, 1928, 82.

6 „Закон о трговачкој академији“, *Српске новине*, 22. 1. 1900.

7 Архив Југославије (даље: АЈ), Ф. 65 Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије (даље: Ф. 65), фасцикла бр. 35.

Сарајеву, Брчком, Нишу,⁸ Скопљу, Битољу,⁹ Подгорици,¹⁰ Сомбору (градска – приватна) и Панчеву.¹¹ Међутим, нису све наведене школе истовремено започеле са радом у Краљевини и нису све имале исти развојни пут. Тако су већ 1919/20. године поново отворене, на пример, трговачке школе у Новом Саду, Сомбору, Суботици, В. Бечкерек-у,¹² али не и у Панчеву.¹³

Отварање Трговачке школе/академије

Након Првог светског рата, многе панчевачке школе које су постојале у Аустроугарској и које су у време распада ове државе престале са радом, убрзо обнављају свој рад. Међутим, то није био случај са Вишом трговачком школом, која је престала са радом новембра 1918. године, након више од две деценије рада,¹⁴ иако се она у Панчеву сматрала врло потребном. Тако је Никола Милутиновић 1922. године написао да је Панчево „мора поново добити“, да је потреба за њом велика и да Панчево, „као највеће трговачко место у Банату мора имати“ своју трговачку школу.¹⁵ У штампи је истицана важност ове школе и због потребе за стручно образованим чиновницима, нарочито књиговођама, у овом граду у којем „дневно ничу подузећа сваке врсте“,¹⁶ али и уопште на простору целог јужног Баната, на коме тада није било трговачких школа. Ученици који су желели да школовање

8 Основана тек 1929. године. *Правда*, 14. 8. 1930.

9 Трговачке школе у Скопљу и Битољу отворене су 1919. године, а 1925, односно 1928. године, уздигнуте су на ранг академија. М. Чемерић, „Трговина, занатство, индустрија, кредитне установе од 1875 до 1937.“, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије: 1912–1937*, Скопље, 1937, 707.

10 У Подгорици је 1923. године основана дворазредна трговачка школа која је, 1927. године, уздигнута на ранг академије. М. Manojlović, „Prosvjetni razvitak Srne Gore“, *Matica crnogorska*, 83/2020, 444.

11 *Тежак*, 12. 12. 1930.

12 Важну улогу у отварању школе у В. Бечкерек-у имао је Славко Жупански, тадашњи велики жупан. А. Лебл, „40 година рада Трговачке академије у Вел. Бечкерек-у“, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, Beograd, 1934, 25.

13 Б. Шимуновић-Бешлин, *Просветна политика у Дунавској бановини (1929–1941)*, Филозофски факултет, Нови Сад, 2007, 320–322.

14 Више о Мађарској краљевској државној вишој трговачкој школи у Панчеву, као и о Женском трговачком течају, који је отворен 1910. године: М. Todorović, Е. Неš, *nav. delo*, 26–32.

15 Н. Милутиновић, *Широм Наше Отаџбине: Књига прва: Наше Вароши, њина садашњица, привредни и просветни им значај, правци даљег развића*, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2004, 51, 56.

16 „Потреба трговачке школе у Панчеву“, *Панчевац*, 14. 5. 1922.

наставе у трговачкој школи, морали су то учинити у Београду, В. Бечкерек у или у неком још удаљенијем месту. Међутим, школа у Београду је имала много ђака и није могла примити још ученика из јужног Баната. Школа у В. Бечкерек у је далеко, а родитељи нерадо школују своју децу у удаљенијим местима, истакли су чланови Одбора за отварање трговачке школе у Панчеву.¹⁷ Наставник Стеван Симендић је написао да и она деца у Панчеву која би се определила за трговачку школу, уписују „силом“ гимназију, која се „гуши од препуњености ученика, по 65–70 ученика по разредима“.¹⁸ Велика потреба за овом школом довела је до правог „покрета за отварање трговачке школе (академије)“, како је то касније написао катихета Давидовић.¹⁹

Вест да ће се ускоро отворити Виша трговачка школа у Панчеву, објављена је још у јулу 1920. године у једном тексту наставника Симендића у *Панчевацу*. У њему се позива војна Окружна команда да се исели из зграде у којој се раније налазила ова школа,²⁰ да је врати Министарству просвете и да се у њој отвори трговачка школа. Аутор текста наводи и да се управа панчевачке Грађанске школе, под утицајем великог интересовања родитеља ученика из Панчева и околине, обратила Министарству и потом добила вест да постоји озбиљна намера да се отвори ова школа. Додао је и: „... питање је само то: неће ли господа из Београда из уобичајене штедљивости подметнути ногу овој толико корисној идеји“. Коначно, у овом тексту се наводи да се за отварање школе нарочито залаже Обрад Давидовић, катихета у Грађанској школи. Он је тада већ сакупљао потписе заинтересованих ученика и, како се наводи, већ их је прикупио довољно да би се могла отворити прва два разреда.²¹ Давидовић је потом објавио један текст у којем зекључује да су онима који заврше ову школу отворена врата трговине, новчаних завода, поште, брзојава, железница, бродарства, монопола, рударства, виших надлештава, управа жупанија, градова, конзулата и министарстава, односно где год је потребан стручан рачуновођа, књиговођа и надзорник.²² У истом броју *Панчеваца*, Давидовић обавештава ученике чије је потписе прикупио да је у име њихових родитеља поднео молбу Министарству да се у Панчеву отвори виша трговачка школа или академија. Поред тога, он је позвао родитеље и

17 Одбор за вишу трговачку школу у Панчеву, „Панчевачка Трговачка школа“, *Панчевац*, 21. 5. 1922.

18 С-дић, „Трговачка школа“, *Панчевац*, 30. 10. 1921.

19 О. Д, „Шта може бити?“, *Панчевац*, 8. 8. 1920.

20 Војска, односно Окружна команда се из ове зграде иселила тек у фебруару 1921. године.

21 С-дић, „Трговачка школа“, *Панчевац*, 11. 7. 1920.

22 О. Д, „Шта може бити?“, *Панчевац*, 8. 8. 1920.

све оне који су увидели значај ове акције, да покрену „у кругу својих познаника у Министарству Просвете што живљу акцију за успешно решење ове молбе“,²³ а предложио је и да се упути и депутација грађана Панчева у Министарство.²⁴ У једном тренутку Министарство је одлучило да трговачку школу премести из Сомбора у Панчево, али је променило одлуку након доласка веће депутације Сомбораца и молбе да се њихова школа не укида, нагласивши да они имају наставнике и зграду и да њихова школа постоји већ 32 године.²⁵ Давидовић је за овакав развој ситуације окривио Панчевце и њихову охолост.²⁶ У изворима се наводи и да је министар одлучио да у Панчеву не отвори ову школу због „оскудице у наставницима“.²⁷

Међутим, у Панчеву је и даље постојала потреба и жеља да се ова школа отвори. Око тог питања ангажовала се и управа Мушке грађанске школе. Наиме, она је маја 1921. године позвала на састанак све заинтересоване за отварање ове школе.²⁸ Заменик управитеља Радивој Петровић је истакао да је Панчеву, као „од вајкада трговачком граду“, потребна трговачка школа, али и да се не тражи нека нова установа, већ да се отвори „стара трговачка школа, која је до преврата радила“ и за коју већ постоје зграда, намештај, учила.²⁹ На састанак је дошао велики број представника привреде и трговине у Панчеву. Тада је образован и одбор од 12³⁰ чланова, чији је задатак био да ради на отварању ове школе.³¹ Међутим, упркос одређеним активностима Одбора,³² до отварања школе није дошло ни 1921/22. године, а наставник Симендић је за то окривио нехат, млитавост и индоленцију панчевачке интелигенције.³³ У штампи смо пронашли и један предлог да се укине

23 Обрад Давидовић, свештеник, „На знање“, *Панчевац*, 8. 8. 1920.

24 Обрад Давидовић, свештеник, „Трговачка школа“, *Панчевац*, 29. 8. 1920.

25 „Трговачка школа“, *Панчевац*, 26. 9. 1920.

26 Обрад Давидовић, свештеник, „На знање“, *Панчевац*, 26. 9. 1920.

27 „Потреба трговачке школе у Панчеву“, *Панчевац*, 14. 5. 1922.

28 Управа мушке грађанске школе, „Трговачка школа“, *Панчевац*, 8. 5. 1921.

29 Историјски архив у Панчеву (даље: ИАП), Ф. 88 Српска мушка грађанска школа: Панчево: 1919–1940 (даље: Ф. 88), кутија бр. 1, док. бр. 175/1921.

30 Чланови Одбора били су: Душан Бошковић (народни посланик), Јелисавета Тодоровић, Бојана Драгичевић, Обрад Давидовић (свештеник), Радивој Петровић (заменик управитеља Мушке грађанске школе), Гавра Чолаковић (инжењер), Виљем Вајс (управитељ Пучке банке), Емил Дајч (управитељ Комерцијалне банке), Жарко Јефремовић (трговац), Сима Милутиновић (управитељ Кредитне банке), Ђока Бошковић (трговац) и Влада Дињашки (инжењер).

31 С–дић, „Трговачка школа“, *Панчевац*, 15. 5. 1921.

32 Родитељи, „Трговачка Школа“, *Панчевац*, 14. 10. 1921; Обрад Давидовић, „Трговачка школа“, *Панчевац*, 23. 10. 1921.

33 С–дић, „Трговачка школа“, *Панчевац*, 30. 10. 1921.

Мушка грађанска школа и уместо ње отвори трговачка школа, „јер кад Министарство може да издржава наставнике за грађанску школу онда би ео ipso³⁴ могла да издржава и наставнике за трговачку школу, која је нама Панчевцима с околином од преке потребе“.³⁵ Будући да ипак није отворена трговачка школа, Министарство је почетком новембра упутило допис управитељу Грађанске школе да руска реалка³⁶ и даље остане у просторијама ове школе.³⁷

Наредне 1922. године, Одбор за отварање трговачке школе у Панчеву израдио је петицију у којој је тражио од Министарства просвете да отвори ову школу. Петицију су потписали, како је у *Панчевцу* наведено, сви панчевачки трговци и привредници, као и сви новчани и други заводи града Панчева, Вршца и Беле Цркве.³⁸ Душан Бошковић, народни посланик, предводио је једну депутацију³⁹ министру ради отварања трговачке школе у Панчеву а он је обећао да ће учинити све што може.⁴⁰ *Панчевац* је касније пренео вест да је Министарски савет, на предлог министра просвете, укинуо трговачку школу у Сомбору и отворио је у Панчеву. Овај лист највећу заслугу за ово приписао је свом власнику Бошковићу.⁴¹ Сутрадан је у листу *Време* објављена вест о томе да се говори да ће сомборска Трговачка школа, због малог броја ђака, бити премештена у Панчево.⁴² Међутим, иако је изгледа донет указ о овом премештању, 8. новембра,⁴³ то се није догодило ни те године.

У једном тренутку, највероватније тек у првој половини 1923. године, Град Панчево почиње да се одлучније бави овим питањем и шаље молбу Министарству да се ова школа отвори. Оно је након тога послало инспектора Јована Живојновића, који је прегледао просторије некадашње „мађарске“ Трговачке школе и утврдио услове,

34 Самим тим.

35 „Грађанска школа“, *Панчевац*, 14. 8. 1921.

36 Руска гимназија Сверуског савеза градова постојала је у Панчеву од 1921. године. Н. Палибрк-Сукић, *Руске избеглице у Панчеву: 1919–1941*, Градска библиотека Панчево, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2005, 46.

37 ИАП, Ф. 88, кут. бр. 1, 3562/1922.

38 „Потреба трговачке школе у Панчеву“, *Панчевац*, 14. 5. 1922.

39 Поред Бошковића, њу су чинили: Сима Милутиновић, Емил Дајч, Иса Ћирилов, Васа Константиновић, Арса Бошковић, Светозар Јовановић, Беран и Ристић.

40 „Депутација ради трговачке школе“, *Панчевац*, 28. 5. 1922.

41 „Добили смо Трговачку Школу“, *Панчевац*, 29. 10. 1922.

42 „Трговачка школа у Панчеву“, *Време*, 30. 10. 1922.

43 ИАП, Ф. 90 Градско поглаварство: Панчево: 1919–1941 (даље: Ф. 90), Скупштински записник са седнице Проширеног сената 24. 8. 1923.

односно обавезе Града за њено отварање.⁴⁴ Тако је Министарство наредило 13. августа да се изврши указ од 8. новембра 1922. године, под условом да Град испуни одређене услове: да за школу обезбеди модерну и добро снабдевену зграду, да наставницима обезбеди добре станове и да грађанство изађе у сусрет ученицима у погледу хигијенских и јефтених станова и исхране. У циљу испуњења ових услова, на седници Сената Панчева, 24. августа, градски начелник Надбантић је предложио да се руска гимназија премести у школску зграду на Старчевачком путу; да се именује комисија за састављање новог школског инвентара,⁴⁵ будући да је Трговачка школа у току рата изгубила свој ранији инвентар и да се хитно именује директор ове школе. Истакао је молбу да се за директора именује, како је навео, по жељи грађанства, професор Дарваш, који, поред стручности и васпитања, живи у својој кући и не би имао никаквих захтева у погледу одговарајућег стана. Томандл, члан Сената, на овој седници је додао да би професора Симендића што пре требало послати у Сомбор да тамо од управе Трговачке школе прими и у Панчево пренесе инвентар.⁴⁶ Одбор за отварање ове школе је „родољубиво“ позвао панчевачко грађанство да пријаве и уступе своје просторије за наставничке станове, као и ученике да се по питању станова јаве пароху Давидовићу, „како би се и овим путем помогло граду, да своме датом обећању задоста учини“.⁴⁷ Новинари листа *Време* су и пре ове седнице пренели вест да се „ових дана“ затвара трговачка школа у Сомбору⁴⁸ и отвара у Панчеву.⁴⁹ *Политика* је, поред исте вести, објавила и обавештење да ће упис за ученике бити организован 3. и 4. септембра те године.⁵⁰ Међутим, у том тренутку још увек није била донета коначна одлука. Тек је 5. септембра, указом краља, отворена је Виша трговачка школа у Панчеву,⁵¹ али је Министарство тада поставило и додатне услове Граду

44 *Извештај Државне трговачке академије у Панчеву: 1923–1930*, Панчево, 1930 (даље: *Извештај Академије*), 1.

45 Предложени су: професори и директор гимназије Л. Шуваковић, М. Милић и Б. Јанкулов, управитељ Мушке грађанске школе П. Барјактаровић, градски начелник С. Надбантић и градски инжењер М. Милер.

46 ИАП, Ф. 90, Скупштински записник са седнице Проширеног сената 24. 8. 1923.

47 „Трговачка школа у Панчеву“, *Панчевац*, 19. 8. 1923.

48 Академија у Сомбору није потпуно укинута, већ је постала градска. Уместо државе од тада ју је финансирао Град Сомбор. <http://www.mojsombor.org/50-Stara-EKONOMSKA-SKOLA.html> (29. 3. 2023)

49 „Трговачка школа у Панчеву“, *Време*, 15. 8. 1923

50 „Виша трговачка школа у Панчеву“, *Политика*, 22. 8. 1923.

51 *Просветни гласник*, 1. 11. 1923.

за њено коначно отварање: да премести руску гимназију у неку другу зграду, да до нове буџетске могућности прими на себе трошкове осветљења, огрева, издржавање послужитеља, инсталирање и одржавање директорске канцеларије. Град је до тог тренутка већ преместио руску гимназију у школску зграду у Новом свету,⁵² а на седници од 6. септембра прихватио је све нове услове.⁵³ Након овог решења Сената, Министарство је 24. септембра послало телеграм панчевачкој гимназији којим је упутило професора Шуваковића да изврши упис ученика I и II разреда новоформиране Трговачке школе у Панчеву. Три дана касније именован је и директор ове школе – Драгиша Лазаревић.⁵⁴ *Политика* је касније пренела вест да ће се 15. октобра извршити свечано отварање ове школе и да ће предавања почети чим се буду формирали разреди.⁵⁵ *Панчевац* је касније објавио вест да ће предавања почети 12. новембра.⁵⁶ И коначно, новембра 1923. године отворена је државна Виша трговачка школа у Панчеву, и то са I и II разредом. Она је 14. јуна 1924. године подигнута на степен трговачке академије. Анонимни аутор једне објаве у *Панчевцу* је, између осталог, написао: „Радујемо се из свег срца части која нам је указана нашем граду и желимо да сенат и градска управа излази увек у сусрет школској управи, да се школа одржи на достојној висини, како би потпуно одговарала своме великом задатку“.⁵⁷

У наредној, 1924/25. години, Трговачка академија у Панчеву имала је три разреда и коначно у 1925/26. години сва четири разреда. Она била потпуна, четвороразредна још само 1926/27. године, а већ наредне је укинута I, 1928/29. године II, 1929/30. године III и коначно 1930. године и IV разред.⁵⁸ Град Панчево је учествовао у финансирању ове школе само на почетку њеног рада, до нове буџетске године, као што је горе истакнуто. Од тада па све до краја њеног постојања, како сви нама доступни извори сведоче, Академију је финансирала само држава. Највећи део буџета чинили су лични трошкови. На пример, у предлогу буџета за 1926/27. годину лични трошкови су износили 78% (230.800 динара), а материјални само 22% (64.600).⁵⁹ Дакле, укупно је за њено финансирање било потребно 294.800 динара из државног

52 Данас се у овој згради налази ОШ „Ђура Јакшић“.

53 ИАП, Ф. 90, Скупштински записник са седнице Проширеног сената 6. 9. 1923.

54 *Извештај Академије*, 1.

55 „Трговачка школа у Панчеву“, *Политика*, 15. 10. 1923.

56 „Државна Виша Трговачка Школа“, *Панчевац*, 11. 11. 1923.

57 „Трговачка Академија“, *Панчевац*, 28. 6. 1924.

58 АЈ, 65, 1726, 17697/1927.

59 АЈ, Ф. 66 Министарство просвете Краљевине Југославије (даље: Ф. 66), фасцикла бр. 2394, 243/1925.

буцета. Исте године, просечно, за потребе финансирања једне основне школе у Ковачичком срезу било је потребно 191.642 динара, а од тога је држава давала 130.672 динара по једној школи, а остало општина.⁶⁰ У 1927/28. години, на пример, утрошена је још и већа сума за личне трошкове Академије (91%), од чега је највише новца потрошено на плате и додатке на скупоћу.⁶¹ Академија је најпре била у надлежности Министарства просвете,⁶² али је потом, решењем од 20. априла 1927. године⁶³ потпала по надлежност Министарства трговине и индустрије.⁶⁴

Настава

Настава у овој школиизводила се у двоспратној згради у Змај Јовиној улици,⁶⁵ у којој је била смештена и Мушка грађанска школа. У истој згради је била смештена Трговачка школа и за време Аустроугарске. Почетком 1925/26. године Академији је било потребно још просторија, будући да је отворила IV разред, као и паралелно одељење I разреда. Директор Јанкулов се из тог разлога обратио директору Барјактаровићу и затражио да Грађанска школа уступи одређене просторије Академији, као и да јој позајми скамије и столице. Према њиховом договору из новембра 1925, Академија је на располагању имала све просторије на првом и другом спрату (осим две које су припадале Грађанској школи), односно шест учионица, два кабинета за збирке, једну за наставничку зборницу, једну за директорову канцеларију и

60 Н. Конески, *Школовање у југозападном Банату од 1918. до 1929. године: Мастер рад*, необјављени рукопис, Београд, 2020.

61 Наиме, буџет од 332.509 динара утрошен је на: основне положајне плате чиновника (105.700), основне положајне плате једног послужитеља (2.532), станарине (16.337), контрактуелног суплента (21.600), унапређења и повишице (2.334), додатке на скупоћу (116.826), хонораре (38.160), путне и селидбене трошкове (950), опште канцеларијске потребе (2.381), канцеларијски и школски намештај и оправке (3.500), за библиотеке, кабинете и учила (4.493), чишћење (598), за школске прославе и награде одличним ученицима (400), за огрев и осветљење (6.698). АЈ, 65, 1726, 14876/1928.

62 Од њеног оснивања до преласка под надлежност МТИ, на функцији министра просвете променило се чак шест министара, који су били чланови различитих партија (Народна радикална, Самостална демократска, Словенска људска, Хрватска (републиканска) сељачка странка). Љ. Димић, В. Теших, Г. Павловић-Лазаревић, *Министарство просвете и министри: КСХС/Југославије: 1918–1941*.

63 *Извештај Академије*, 6.

64 На позицији министра трговине и индустрије од априла 1927. до 1929. године налазио се само један министар – Мехмед Спахо. Више о њему: Н. Kamberović, *Mehmed Spaho (1883–1939): Politička biografija*, Sarajevo, 2009.

65 Ради се о згради у којој се данас налази ОШ „Јован Јовановић Змај“ у Панчеву.

три собе са кухињом за директоров стан, а током свечаности она је могла користити и цртачку салу Грађанске школе.⁶⁶ Школа је имала и наставничку и ученичку књижницу.⁶⁷ Директор Грађанске школе је био врло незадовољан расподелом просторија у згради. Сматрао је да Јанкулов има превише, а он премало простора за живот у њој и тражио је да се то промени. Извори сведоче о великој нетрпељивости, чак и мржњи између Барјактаровића и његове супруге с једне и Јанкулова и његове супруге са друге стране. Увреде, често врло оштре, које су једни другима наносили углавном се могу свести на проблеме у оквиру заједничког живота под истим кровом. Међутим, из једног дела изјаве Барјактаровића можемо закључити да је ова нетрпељивост имала и дубљу позадину. Наиме, он је Јанкулову рекао, између осталог: „Оставите ме на миру, да живим бар у овој једној соби као човек. Запамтите да у овој земљи имам права бар на пристојан живот, јер сам за њу и њену слободу, као добровољац, пет година носио главу у торби, док сте Ви, Г Јанкулову, за то време служили интересима Аустро-Мађара“. Овакви односи између директора двеју школа у истој згради одражавали се и на комуникацију и сарадњу тих школа.⁶⁸

Као и у свакој панчевачкој школи у годинама након рата,⁶⁹ и у овој је било одређених проблема и тешкоћа у редовној настави. Недостајала су одговарајућа наставна средства. Тако је директор Јанкулов тражио од Министарства просвете одобрење да се ученици могу служити логаритамским таблицама на немачком или француском језику, јер су академијама потребне таблице са 7 децимала, а на српском је у овој академији било само оних са 5. Истакао је да оне могу служити за гимназије, али не и за стручне трговачке школе.⁷⁰ Наредне године је тражио, пошто Академија нема ниједан глобус, да јој се додели бар један, као и географске карте ваневропских континената и европских држава за економско-саобраћајну географију.⁷¹ Јанкулов је 1927. године известио МТИ да се у овој школи може вршити само полудневна настава, јер у школској згради нема електричног осветљења, зими би се учионице морале загрејавати и после подне.⁷² У истом допису, навео је да се течај за машинско писање са ученицима IV разреда не може одржати, пошто школа нема ниједне писаће машине, нити је може набавити. Тражио је том приликом да му се одобри кредит за

66 ИАП, Ф. 88, кутија бр. 1, 308/1925.

67 АЈ, 65, 1726.

68 АЈ, 66, 2144, 59127/1928.

69 Н. Конески, *Школовање у југозападном Банату од 1918. до 1929. године: Мастер рад*, необјављени рукопис, Београд, 2020.

70 АЈ, 66, 2446, 323/1925.

71 АЈ, 66, 2446, 14824/1926.

72 АЈ, 65, 1726, 16901/1927.

набавку машина за 40 ученика. Такође, навео је да ће се аналитичке вежбе из познавања робе и хемије са ученицима IV разреда вршити уколико то буде могуће „према стању хемијске збирке“.⁷³ Касније је обавештено МТИ да су „заведене“ аналитичке хемијске вежбе са једним часом недељно у IV разреду, док вежбе за машинско писање још нису, пошто Академија ни тада није имала ниједну писаћу машину.⁷⁴ Своје две важне збирке, физичку и хемијску, Академија је 1928/29. године, решењем МТИ, „услед ликвидације“ морала предати Трговачкој академији у Београду, односно у В. Бечкереку.⁷⁵

Наставу из појединих предмета отежавало је и недовољно предзнање ученика. Почетком 1925/26. године највећи проблем за одржавање редовне наставе били су ђаци I разреда који су долазили из грађанских школа и нису имали довољно предзнања из француског језика и математике. Будући да је то био заиста велики проблем за наставу и будући да су ученици из грађанских школа чинили већину ђака у Академији, директор је предложио Министарству просвете да се уведу пријемни или допунски испити за ученике грађанских школа, или да се пропише француски као други језик у грађанским школама. Такође, иста разлика у предзнањима ученика примећена је и у математици, јер, како је директор навео, ученице у женским грађанским школама не уче алгебру у оној мери у којој се она учи у другим школама. Министарство је одговорило да ће се ускоро израдити програм за грађанске школе⁷⁶ и да убудуће неће бити ових недостатака.⁷⁷ Настава је свакако била поремећена приликом промена наставника, као што је то, на пример, био случај 1925/26. године са наставом француског језика.⁷⁸ Исте године наставница Милица Стефановић до краја првог тромесечја није могла завршити део програма из технологије у III и познавања робе у IV разреду, зато што ученици претходне године нису прешли градиво из тих предмета јер им је наставник био на боловању.⁷⁹ Наравно, проблем за наставу био је и недостатак уџбеника,⁸⁰ сувише обимно градиво за поједине предмете и друго.⁸¹

73 AJ, 65, 1726, 16901/1927.

74 AJ, 65, 1726, 22940/1927.

75 AJ, 65, 1726, 27173/1928; *Извештај Академије*, 7.

76 Нови наставни план за грађанске школе израђен је 1926. године. Љ. Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији*, 163.

77 AJ, 66, 2446, 346/1925.

78 AJ, 66, 2446, 1268/1925.

79 AJ, 66, 2446, 1268/1925.

80 Списак уџбеника који су коришћени у овој школи у 1925/26. години: AJ, 66, 2446, 22744/1926.

81 AJ, 66, 2446, 235/1925.

I	II	III	IV
Српски језик	Српски језик	Српски језик	Српски језик
Француски језик	Француски језик	Француски језик	Француски језик
Немачки језик	Немачки језик	Немачки језик	Немачки језик
Економска географија	Економска географија	Економска географија	Економска географија
Историја општа и трговачка	Историја општа и трговачка	Историја општа и трговачка	Историја општа и трговачка
Математика	Математика	Политичка рачуница	Политичка рачуница
Хемија с технологијом	Хемија с технологијом	Хемија с технологијом	Познавање робе
Физика	Књиговодство	Познавање робе	Књиговодство
Наука о трговини	Трговачка рачуница	Књиговодство	Трговачка рачуница
Трговачка рачуница	Трговачка кореспонденција	Трговачка рачуница	Трговачка кореспонденција
Стенографија	Стенографија	Трговачка кореспонденција	Економија и финансије
		Трговачко право	Цариништво
			Менично право

Табела 1. Предмети у панчевачкој Трговачкој академији у 1925/26. години⁸²

Као што видимо у Табели 1, већину предмета у Академији можемо назвати стручним трговачким предметима. Поред српског језика, предавала су се и два за тадашњу трговачку струку важна језика – француски и немачки. Такође, и историја и географија биле су усмерене ка елементима који би могли бити корисни за трговачки позив. У Академији се предавала и хигијена, али њен статус очигледно није био јасно одређен. Наиме, директор је у једном тренутку поставио питање да ли треба ученике оцењивати и да ли да им се оцене из овог предмета унесу у сведочанства.⁸³ Касније се предавао и енглески језик. Наиме, директор је обавестио 1927. године Министарство просвете да се настава енглеског језика, према наређењу Министарства, обавља са три часа у две групе: прва у којој је пријављено 32 ученика I разреда, и друга са укупно 27 пријављених ученика II, III и IV разреда.⁸⁴ Годину дана раније, у *Банатском радикалу* је објављена

82 ИАП, Ф. 112 Трговачка академија: Панчево: 1923–1932 (даље: Ф. 112), школске уписнице.

83 АЈ, 65, 1726, 7217/1928.

84 АЈ, 65, 1726, 8250/1927.

вест да је МТИ донело одлуку да се у све трговачке академије које су у његовој надлежности уведе енглески језик као необавезан предмет, „увиђајући велику важност енглеског језика по развитаку и унапређење наших међународних трговачких веза“.⁸⁵ Иако се Академија налазила још увек у надлежности Министарства просвете, вероватно је ова одлука МТИ утицала и на његову, исту одлуку. Међутим, енглески је био факултативни предмет и предавао се само од марта 1927. до краја те школске године, када је укинут.⁸⁶

На крају школских година били су организовани завршни испити („испити спремности“). Први је одржан тек на крају 1925/26. године, будући да пре тога није било IV разреда. Испитом је тада председавао изасланик Министарства Јован Дравић, професор у Вишој педагошкој школи у Београду. Он је том приликом и прегледао рад школе. Наредне године њен рад је прегледао начелник МТИ Давид Коренић, а на испиту спремности је председавао, као изасланик МТИ, Иван Димитријевић, инспектор Министарства просвете. Школске 1927/28. године, рад школе је прегледао и председавао на испиту Панта Аранђеловић, инспектор МТИ. Наредне године исто је учинио др Мита Лукић, пензионисани директор. У последњој години њеног постојања, рад Академије је прегледао начелник Коренић, а на испиту је председавао директор Јанкулов.⁸⁷ Испити су имали писмени и усмени део. На пример, испит на крају 1926/27. године одржан је од 30. маја до 11. јуна. Најпре су у дворани за цртање обављени писмени испити. Свако је радио за засебним столом, под надзором чланова Испитног одбора. Након одлуке Одбора, сви су кандидати приступили усменом испиту. После првог дела усменог испита, три ученика су „одбијена“ на годину дана, док су сви остали кандидати полагали и други део усменог испита. Према показаном успеху на писменом и усменом испиту, Одбор је донео одлуку да је завршни испит положило 16 ученика, док је седам „одбијено“ на три месеца.⁸⁸ Испитни задаци су уписивани у записнике и њихова анализа би могла бити предмет посебног истраживања.⁸⁹

Ваннаставне активности

Организовано је више посета привредним и индустријским преду-

85 „Увођење енглеског језика у Трговачке Академије“, *Банатски радикал*, 7. 11. 1926.

86 *Извештај Академије*, 5–7.

87 *Извештај Академије*, 3–8.

88 АЈ, 65, 1726, 13179/1927.

89 ИАП, Ф. 112, записници са испита спремности.

зећима у Панчеву, као и екскурзија по земљи и иностранству за ученике Академије. Ученици III и IV разреда, новембра 1925. године, ишли су до панчевачке Циглане, а дан раније, ученици IV разреда су посетили Свилару.⁹⁰ Наредне године је планирана стручна екскурзија која би ишла следећом рутом: од Панчева би се ишло лађом до Радујевца, а потом преко Неготина и Зајечара железницом до Борског рудника. Из Бора би се вратили у Зајечар, па би продужили преко Књажевца за Ниш, потом Пирот и Лесковац, па у Крушевац – Обилићево, потом у Параћин, одакле би се вратили у Панчево. Министарство је одобрило екскурзију, али је нагласило да су укинуте повластице за железнички превоз приликом екскурзија и да ће се моћи одредити врло скромна помоћ, у складу са буџетом.⁹¹ Нисмо утврдили да ли је ова екскурзија заиста и реализована. У 1928/29. години организоване су екскурзије за ученике IV разреда до В. Бечкерека, затим Новог Сада и Суботице, за ученике III разреда рута Ђердап – Зајечар – Параћин – Београд, док је у Вршац ишла цела школа.⁹² Године 1929, МТИ је одобрило ученицима IV разреда научну екскурзију у Грчку,⁹³ али она, по свему судећи није реализована. Знамо само да су те школске године организоване две екскурзије, у једна у В. Бечкерек и друга до Тузле, Вареша и Сарајева.⁹⁴

У литератури се наводи да су сви ученици Академије били редовни чланови Подмлатка Црвеног крста, Јадранске страже и Феријалног савеза и да је у школи постојало и ђачко удружење „Полет“, које је имало литерарну, драмску, музичку и спортску секцију.⁹⁵ Активности „Полета“ смо проналазили у изворима, али не и остале податке који су наведени у литератури. Наиме, професор Госпавић обавестио је МТИ да му је директор поверио да организује Феријални савез у овој школи и да је он два пута позивао ученике, али се они нису хтели одазвати позиву, па зато овај савез није ни постојао. Касније је додао да ће се наредне школске године реорганизовати ученичко удружење „Полет“, па ће се са њим спојити и организовати и Феријални савез.⁹⁶ Нисмо утврдили да ли је наведено и остварено. „Полет“ је 1924. године одржао своје прво „село“ у соколани Грађанске школе. Одржани су говори, декламације, позоришни комад *Ко је слуга*, и на крају

90 АЈ, 66, 2446, 1268/1925.

91 АЈ, 66, 2446, 34588/1926.

92 АЈ, 65, 1726.

93 М. Todorović, Е. Неš, *nav. delo*, 55.

94 *Извештај Академије*, 8.

95 М. Todorović, Е. Неš, *nav. delo*, 55–56.

96 АЈ, 65, 1726, 12205/1927.

игранка уз гудачки оркестар Гимназије.⁹⁷ Убрзо је организовано још једно „село”, у Трубачу. Поново је било рецитација, шала, музике, али није било много људи у публици.⁹⁸ И 1926. године је одржано „село” у организацији Академије, у сали Вајфертове пиваре,⁹⁹ али је поново било мало публике.¹⁰⁰ Школа је организовала 1928. године забаву са богатим програмом,¹⁰¹ а наредне године и уметнички концерт са игранком. У новинама је објављено да она жели да од прихода са тог концерта омогући својим сиромашним ученицима учествовање у једној већој научној екскурзији.¹⁰² Школа је прослављала Св. Саву,¹⁰³ као и друге празнике: Дан уједињења, Дан трезвености, Дан Јосипа Штросмајера.¹⁰⁴ Ученици Академије су учествовали и у конкурсима Великобечкеречке трговачке, индустријске и занатске коморе, чија је тема била привреда Баната, и на њему освојили све три награде.¹⁰⁵ У изворима смо пронашли и податке о фудбалским утакмицама између тима Академије (Т. А. Н. К.)¹⁰⁶ и Гимназије. Знамо да је у првој победи Т. А. Н. К. са 2:1.¹⁰⁷

Директори и наставници

Иако је градски начелник Надбантић истицао професора Дарваша, за директора Трговачке школе у Панчеву, у 1923/24. години, био је постављен Драгиша Лазаревић, дотадашњи директор смедеревске гимназије. Након његовог премештања на место директора Трговачке академије у В. Бечкерек, на функцију директора, сада већ Трговачке академије у Панчеву постављен је Милутин Ђорђевић, дотадашњи директор пиротске гимназије.¹⁰⁸ Он је на тој позицији остао само годину дана и већ 1925. године га је заменио Борислав Јанкулов, дота-

97 „Село Трговачке Школе“, *Панчевац*, 24. 2. 1924.

98 „Село Више Трговачке Школе“, *Панчевац*, 30. 3. 1924.

99 Сачуван је и доступан плакат за ово „село”. Из њега можемо сазнати, између осталог, да је Академија имала и свој „тамбурашки збор“. ИАП, Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева: 1743–2008, инв. бр. 2190.

100 „Село Трговачке Академије“, *Панчевац*, 21. 2. 1926.

101 „Забава Трговачке Академије“, *Панчевац*, 18. 3. 1928.

102 „Уметнички концерт Трговачке Академије“, *Панчевац*, 20. 4. 1929.

103 „Државна Трговачка Академија“, *Панчевац*, 22. 1. 1928.

104 АЈ, 65, 1726.

105 *Извештај Академије*, 8.

106 Трговачке академије ногометни клуб.

107 С. Ђ. С, „Спорт“, *Панчевац*, 31. 10. 1926; М. М. П, „Спорт“, *Панчевац*, 9. 19. 1927.

108 „Нов управитељ трг. академије“, *Народна слога*, 14. 9. 1924.

дашњи директор панчевачке гимназије. Јанкулов је касније, у аутобиографији, написао да је те године на месту министра просвете, Прибићевића заменио радикал Вукићевић и да је он био кум Ђорђевића, који је затражио премештај у гимназију. Јанкулов очигледно није био задовољан својим премештајем у Академију: „Силом прилика прелазим 1925[.] на трговачку академију и покажем се способним да за годину дан[а] створим, такорећи, од хаоса и другу угледну школу. Мучно, али чврстом вољом савладам и њене стручне предмете и као повереник министра обављам и испит зрелости“.¹⁰⁹ Међутим, и поред тога он је остао на овом положају све до краја рада Академије.¹¹⁰

Поред три директора, у изворима смо пронашли имена још 32 запослена наставника у овој школи (18 наставника и 14 наставница).¹¹¹ Као што је Јанкулов назвао панчевачку гимназију после рата, и Академија је била „транзитна школа“.¹¹² Преко 80% наставника је радило у њој само током једне или две школске године. Петнаест наставника је радило само током једне, једанаест током две, четворо током три и само два професора (Дарваш, Госпавић) су радили више од три школ-

109 Н. Конески, „Аутобиографија др Борислава Јанкулова“, *Phlogiston: Часопис за историју и филозофију науке и технике*, 30/2022, 332–333.

110 Више о Бориславу Јанкулову: Н. Конески, „Др Борислав Јанкулов (1878–1969): Биографске цртице“, *Рад Музеја Војводине*, 64/2022, 95–111.

111 Виљем Дарваш (професор у овој школи од 1923. до 1930), Александар Кароши (професор, 1923–1925), Стеван Менцигер (професор, 1923–1924), Миодраг Милошевић (суплент, потом професор, 1923–1925), Петар Барјактаровић (хонорарни наставник, 1923–1924), Надежда Дрндарски (хонорарна наставница, 1923–1924), Љубица Петровић (хонорарна наставница, потом супленткиња, 1923–1924; 1926–1928), Миленко Милић (хонорарни наставник, 1923–1924), Александра Маћушенко (привремена предметна учитељица, 1923–1924), Обрад Госпавић (суплент, потом професор, 1924–1930), Катарина Костић (супленткиња 1924–1925), Стана Михајловић (супленткиња, 1925–1926; 1927–1928), Оливера Питовић (супленткиња, 1924), Катарина Николић (предметна учитељица, 1924–1927), Милица Стефановић (супленткиња, 1925–1927), Катарина Јуришић (супленткиња, 1925–1926), Радмила Јовановић (супленткиња, 1925), Анђелко Раушенбергер (суплент, 1925–1927), Љубомир Јанковић (суплент, 1925), Даница Михајловић (супленткиња, 1925–1927), Никола Поповић (суплент, 1925–1927), Љубица Драгосављевић (супленткиња, 1926–1927), Ђорђе Мано Зиси (суплент, 1927–1928), Владимир Крејтер (контрактуални суплент, 1926–1928), Јелена Вашченко (професорка панчевачке гимназије са хонораром од часа, 1926–1927), Малин Вуксановић (професор, 1927–1928), Арпад Лебл (професор 1927–1930), Петар Петровски (контрактуални суплент, 1928–1929), Илија Кеџмановић (суплент, 1928–1929), Мате Дежуловић (суплент, 1928), Катарина Таубер (супленткиња, 1928–1930), Иван Бото (професор, 1929–1930).

112 А. Лебл и др., *Панчевачка гимназија: 1863/64–1963/64*, Гимназија „Урош Предић“, Панчево, 1964, 92–93.

ске године у овој школи. Један од главних разлога оваквог стања биле су честе промене у броју разреда и одељења. Са њиховим постепеним повећавањем, повећавала се и потреба за наставницима. Такође, са постепеним укидањем разреда, смањивао се број часова, што се одражавало и на број наставника. Тако је директор Јанкулов маја 1927. године известио МТИ да је, према подели предмета на наставнике, „премало запослена и зато непотребна“ Стана Михајловић, супленткиња са положеним дипломским испитом из струке: хемија физика и физичка хемија.¹¹³ Међутим, постојали и други разлози за промене у колективу. Наиме, Надежда Дрндарски је радила само током једне године и постоји могућност да је на то утицало незадовољство појединих родитеља. Они су се 1924. године жалили на њене поступке, односно да она ученике, „без разлога шиканира, непедагошки кажњава, виче на њих и избацује их из разреда за време часа“. Тражили су да се „недозвољеној самовољи поменуте наставнице учини краја, јер ће иначе бити принуђени обратити се вишој власти а у јавности претрести историју мађарског родољубља г-ђце Дрндарски, што јој неће бити на дику и понос“.¹¹⁴ Поједини наставници су из личних и пословних разлога напуштали ову школу. Тако је, на пример, суплент Ђорђе Мано Зиси из ове школе прешао у Народни музеј у Београду.¹¹⁵

У 1923/24. години, већи део колектива тада Трговачке школе чинили су наставници панчевачке гимназије и Грађанске школе, што се променило већ наредне године. Током свих школских година, у Академији је радило највише суплената. Настојало се да сваки предмет предаје квалификовани наставник. Навешћемо само један пример. Јанкулов је 1926. године известио МТИ да је Академији потребан наставник за немачки језик са кореспонденцијом, пошто за тај предмет нема у њој стручног наставника, већ га предају суплент А. Раушенбергер (који има два дела дипломског испита за општу историју и географију) и К. Николић (предметна учитељица са испитом за српску књижевност), који, поред других, предају и тај предмет јер знају немачки и имају праксе из ранијих година, али нису за тај предмет квалификовани.¹¹⁶ Академија је имала и школског лекара, као што је предвиђено Правилником.¹¹⁷ Знамо да је од фебруара 1927. до краја те школске године ову дужност обављао др Мандрусов, лекар панчевачке руске болнице. Међутим, већ наредне школске године није било

113 АЈ, 65, 1726, 9612/1927.

114 Родитељи, „Молба родитеља Управитељу више Трговачке школе у Панчеву“, *Панчевац*, 15. 6. 1924.

115 *Извештај Академије*, 7.

116 АЈ, 65, 1726, 9612/1927.

117 АЈ, 65, 1726, 17160/1927.

посебног школског лекара, већ је хигијену предавао шеф диспанзера за туберкулозу др Александар Јанкулов,¹¹⁸ директоров рођени брат.¹¹⁹

Наставнике ове школе понекад су ангажовали судови за одређења вештачења, што се није допадало директору Јанкулову. Он је још 1925. године молио Министарство просвете да преко Министарства правде забрани „употребу“ наставника за стручњаке у судовима, „пошто се догађа да судови у месту позивају наставнике за стручњаке, због чега у таквим случајевима ови наставници морају да пропуштају по читаво пре подне, чекајући на ред“.¹²⁰ Вероватно су оваква и слична ангажовања сматрана споредним зарадама, које су касније забрањене Правилником о раду и реду академија.¹²¹ Међутим, појединим наставницима редовна плата очигледно није била довољна и настојали су да стекну додатну зараду. Још октобра 1925. године, наставници Дарваш и Госпавић молили су Министарство просвете да им одобри одржавање приватног једногодишњег трговачког курса, који би био намењен свим ученицима који из било ког разлога нису могли похађати државне трговачке школе и којима је потребно да за што краће време стекну стручно образовање, као и већ запосленим приватним чиновницима којима недостаје теоријско стручно образовање.¹²² Нисмо пронашли потврду да је овај курс реализован. Наставници Академије настојали су да своје редовне плате допуне и хонорарним радом у Вечерњој школи Трговачке омладине.¹²³ Почетком јула 1926. године, директор Академије доставио је МТИ предлог Професорског савета да се донесе решење да само наставници трговачких академија и школа могу вршити наставу у вечерњим школама трговачке омладине, „као што се то ради по другим градовима у таквим школама“. Истакао је да су у панчевачкој Вечерњој школи предавали само наставници Грађанске школе, Гимназије, као и један приватни чиновник. „Дакле предавали су све они којима није струка ни трговина, нити економско-трговачки предмети, као ни правни предмети“.¹²⁴ Извори потврђују да су у Вечерњој школи током 1925/26. и 1926/27. године радили само наставници Грађанске школе (П. Барјактаровић, Б. Радуловић, М. Јовановић), Гимназије (С. Менцигер) и људи који нису радили у просвети (главни књиговођа Трговачке банке Ј. Рендић и судија Ј. Миладино-

118 *Извештај Академије*, 5–8.

119 Н. Конески, „Др Борислав Јанкулов (1878–1969): Биографске цртице“, 96.

120 АЈ, 66, 2446, 657/1925.

121 АЈ, 65, 1726, 22162/1927.

122 АЈ, 66, 2446, 26676/1925.

123 Више о овој школи: Н. Конески, *Школовање у југозападном Банату од 1918. до 1929. године: Мастер рад*, необјављени рукопис, Београд, 2020.

124 АЈ, 65, 1726, 9929/1926.

вић).¹²⁵ Начелник Коренић, по наредби МТИ, известио је Академију да су школе трговачке омладине приватне установе и да по 148. члану њихових правила избор наставника врши Управни одбор на заједничкој седници са Школским одбором те школе. Према томе, МТИ овим школама не може прописати које наставнике да ангажује.¹²⁶ Професор Дарваш је реаговао на ове Коренићеве речи и упутио молбу МТИ да оно установи какву квалификацију треба да имају наставници у школама трговачких омладина, као и да оно контролише да ли имају одговарајуће квалификације наставници који су ангажовани да раде у њима. „Ово свугде учини држава, чак и тамо где је стручна трговачка настава потпуно у приватним рукама као на пример у Немачкој, Француској, Енглеској“.¹²⁷ Наредне године је чак Професорски савет Академије донео одлуку да вођење Вечерње школе МТИ преда у руке управи Академије, да обављање наставе у њој преузму њени наставници, „пошто су они као стручни наставници једино квалификовани и позвани да одржавају и воде овај курс“.¹²⁸ Након тога, октобра 1927. године, начелник Коренић се обратио Вечерњој школи и позвао је да избор наставног особља „саобрази“ потреби школе, и то на тај начин што ће за наставнике одредити првенствено оне квалификоване из редова професора и суплената панчевачке Академије, па тек онда, у недостатку таквог квалификованог особља, узети за наставнике квалификована лица ван особља ове школе. Истакао је да се тако ради у Трговачкој школи београдске Трговачке омладине и у свим местима где постоје трговачке академије, „те се тако ваља радити и у Панчеву“, као и то да интерес правилне стручне наставе захтева запослење квалификованог особља, оспособљеног за извођење трговинске наставе. На крају је закључио: „Тако извршен поновни избор наставног особља изволите доставити Министарству Трговине и Индустрије на одобрење“.¹²⁹ Трговачка омладина је била врло незадовољна, па је на ванредном збору, октобра 1927. године, истакла: „Протестујемо против бесправног тражења да нам се наметну наставници и тако одузме наше законито право да бирамо наставнике у својој школи, и то тим пре, јер ову школу издржава омладина из својих средстава и из добровољних прилога“. Истакнуто је и да су, када је ова школа организована, наставници Академије гледали да задовоље само лични

125 ИАП, Ф. 117 Трговачка школа Трговачке омладине: Панчево: 1920–1946 (даље: Ф. 117), Записници са седнице Наставничког већа; М. Todorović, Е. Неж, *nav. delo*, 57.

126 АЈ, 65, 1726, 9929/1926.

127 АЈ, 65, 1726, 10982/1926.

128 АЈ, 65, 1726, 22162/1927,

129 ИАП, Ф. 117, кутија бр. 59.

интерес, а о slabим материјалним средствима Омладине нису водили рачуна, те им због тога није ни поверена организација и настава у овој школи. Навели су и да је школа већ у ове претходне две године показала врло добар успех, што је и сам Јанкулов, као министарски изасланик јавно признао и потврдио. На крају је закључено да је једино Школски одбор, на челу са управником школе, позван да поставља и ангажује наставнике, али и да контролу над школом „мора и треба да врши“, као и до сада, МТИ.¹³⁰ Управа Вечерње школе је потом попустила и јуна 1928. године, у свом извештају о раду у 1927/28. години, између осталог је навела: „Почетком августа месеца ће управа објавити стечај за наставнике, па ће том приликом имати у виду и наставнике са Трг. Академије и према потреби ће их ангажовати и за рад у овој школи“.¹³¹ И коначно, од 1928. године у Вечерњој школи је почео да ради и један професор Академије – Госпавић. Ниједан други наставник из те школе није радио у Вечерњој школи.¹³²

У историјским изворима ретко ће се наћи подаци о добрим односима између наставника, што не значи да их није било. Вероватно су односи између већине наставника Академије били добри, или барем колегијални. Такви су најпре били односи између професора Дарваша и Госпавића. Као што смо видели, они су намеравали и да заједно воде један курс. Међутим, у изворима смо пронашли податке о једној њиховој каснијој свађи. Наиме, професор Дарваш је, априла 1927. године, упутио молбу МТИ да му дозволи да тужи суду суплента Госпавића због увреде части. Наводи да му је, када је он за време одмора дошао у професорску зборницу и као разредни старешина прегледао дневник IV разреда, пришао Госпавић и „агресивно тражио кажњавање једног ученика кога је он у Дневнику убележио“. Међутим, како је истакао Дарваш, пошто су му се родитељи стално жалили да Госпавић неке ученике убележи због ситница, а друге не убележи ни због највећих кривица, он га је „учтиво“ замолио да при убележавању једнако поступа. Госпавић је потом „узбуђено“ захтевао да каже који је тај ученик кога он не убележи због озбиљних кривица, а када му је Дарваш именовано једног, Госпавић га је „грубом виком напао“ кажући много пута да лаже, да је то безобразлук, а такође је и псовао „чивуте“ и „мађаре“. Како је навео Дарваш, чак је хтео и телесно да га нападне, али га је наставница Стефановић уздржала. Сачувана су и сведочења наставника који су присуствовали овом догађају и који углавном потврђују оно што је Дарваш навео. Из сведочења М. Сте-

130 ИАП, Ф. 117, кутија бр. 59, 158/1927.

131 АЈ, 65, 1701, 14298/1928.

132 ИАП, Ф. 117, Записници са седнице Наставничког већа; ИАП, Ф. 117, кутија бр. 59; М. Todorović, Е. Неš, *nav. delo*, 57.

фановић, када је Госпавић тражио од Дарваша да му каже који то ученици „раде шта хоће“, овај му је навео Парчетића. Такође, наставник Крејтер је у својој изјави, између осталог навео и: „Сећам се да г. Госпавић рекао је г. Дарвашу „ви сте мађар и чивутин“¹³³.

Већина наставника Академије била је, по свему судећи, српске, али је било наставника и других националности. Тако, на пример, из извештаја директора о стању у школи у 1926/27. години сазнајемо да је она тада имала 14 запослених (један директор, један професор, девет суплената, једна предметна учитељица, једна хонорарна учитељица енглеског језика, један лекар) и да је „по народности“ било 10 „Срба, Хрвата и Словенаца“, три Руса и један Јевреј.¹³⁴ Знамо да је професор Дарваш био Јевреј¹³⁵ и претпостављамо да су Руси били суплент Владимир Крејтер, хонорарна учитељица Јелена Вашченко и лекар Александар Мандрусов, а остали, или барем већина, Срби и Српкиње.¹³⁶ По овим подацима, панчевачка Академија се није много истицала у односу на друге трговачке академије. Наиме, годину дана раније, у девет академија¹³⁷ које су биле на територији Министарства просвете укупно је било 109 наставника „Срба, Хрвата и Словенаца“, затим осам „осталих Словена“, три Немца, три Јевреја, два Мађара и један „осталих народности“.¹³⁸ Такође, већина наставника Академије била је православне вероисповести. Посебно питање коме би се могло посветити посебно истраживање, јесте колико је наставника ове школе, али и других школа, било привржено југословенској идеји, а колико је остало у оквирима идентитета који су грађени и изграђени пре стварања Краљевине СХС. Такође, за даља истраживања остављамо и питање њиховог политичког опредељења и ангажовања.

Ученици

Од школске 1923/24. до 1929/30. године ову школу је уписало укупно 819 ученика и ученица. Већину су чинили младићи – 550 ученика (67%), али ни број девојака није био мали – 269 (33%). Школске 1923/24. године био је уписан 71 ученик, 1924/25 – 115, 1925/26 – 172, 1926/27 – 200, 1927/28 – 130, 1928/29 – 78, 1929/30 – 52. Ос-

133 АЈ, 65, 1726, 8465/1927.

134 АЈ, 65, 1726, 13741/1927; АЈ, 65, 1726, 95550/1927.

135 М. Кон Панић, *Јеврејска општина Панчево: 1870–2017*, Панчево, 2017.

136 О. Госпавић, А. Раушенбергер, М. Стефановић, С. Манојловић, Д. Михајловић, Љ. Милошевић, Ђ. Мано Зиси, К. Николић. АЈ, 65, 1726.

137 Панчево, В. Бечкерек, Земун, Нови Сад, Сомбор, Суботица, Осиек, Загреб и Сушак.

138 М. Берић, *нав. дело*, 82–86.

новни узрок повећавања и потом смањивања броја ученика било је повећавање и смањивање броја разреда и одељења. Наиме, Академија је најпре имала два одељења (1923/24), потом три (1924/25), пет (1925/26), шест (1926/27), четири (1927/28), три (1928/29), два (1929/30). Паралелна одељења појединих разреда отварања су због великог броја ученика у њима. Тако је директор, у извештају о упису ученика у 1927/28. годину, навео да је поделио II разред због великог броја ученика. „Немам ни једну учионицу у којој бих могао сместити тако велики број ученика“.¹³⁹

Ову школу су могли уписати они ученици који су претходно завршили четири разреда одређене средње школе. Како је то наведено у штампи, ђаци су, приликом уписа у I разред морали поднети, поред пријавног листа и крштенице, и сведочанство о положеном нижем течају или завршном испиту, односно доказ да су долазили из гимназије или грађанске школе.¹⁴⁰ Највећи број ђака ове школе долазио је из грађанских школа, потом из гимназија, али смо у уписницима проналазили и ученике који су долазили из учитељских и трговачких школа.¹⁴¹ Међутим, 1926. године отежава се упис ученицима који су завршили грађанске школе увођењем пријемног испита за упис у Академију, расписом МТИ од 25. маја. Јанкулов је касније известио МТИ да је тај пријемни испит и спроведен, али је потом, 22. новембра, то наређење МТИ промењено – ученици грађанских школа који су положили испит тих школа са одличним успехом не морају полагати тај пријемни испит, а такође, од оних ученика који су тај испит положили са добрим успехом могу проћи без пријемног само они који су оцењени са најмање „добро“ из „српско-хрватског језика“, земљописа, историје, математике, физике и хемије. Сви остали полажу допунски испит према досадашњим прописима, односно из „српско-хрватског језика“, земљописа и математике. Јанкулов је потом молио МТИ за објашњење која је од ових наредби у том тренутку важила.¹⁴²

Школска област панчевачке Академије обухватала је градове Панчево, Вршац и Белу Цркву, као и срезове панчевачки, ковачички, вршачки, бандачки (зичифалдски), алибунарски, модошки, пардањски, белоцрквански и ковински. „Из друге области могу се примити само у случају оправдане породичне потребе за то ако буде било места“.¹⁴³ Извори потврђују да су заиста и примани ученици који нису живели

139 АЈ, 65, 1726, 17697/1927.

140 „Упис у Трговачку Академију“, *Панчевац*, 27. 7. 1924.

141 ИАП, Ф. 112, школске уписнице.

142 АЈ, 65, 1726, 10552/1927.

143 „Школска област за Трговачку Академију у Панчеву“, *Панчевац*, 27. 7. 1924.

на простору ове школске области. Наиме, према званичној школској статистици било их је уписано од школске 1923/24. до 1929/30. године укупно 154 (19%).¹⁴⁴ На пример, 1925/26. године, у школским уписницама проналазимо ученике из Вирпазара, Цетиња, Подгорице, Карлобага, Мартоноша, Сухог Поља, Глухог Дола, Старог Бечеја, Мола, Суботице, Мостара, Бруса итд.¹⁴⁵ Највећи број ученика Академије био је ипак из Панчева, према званичној статистици укупно 506 (62%). Такође, било је и ђака из околине Панчева, укупно 159 (19%).¹⁴⁶ Међутим, у изворима смо пронашли само мањи број ученика из Беле Цркве и Вршца, иако је Академија у Панчеву била намењена и њима. Очигледно је био оправдан захтев Вршца да се трговачка школа отвори и у овом граду.¹⁴⁷

Велику већину ученика ове школе чинили су Срби, али је било и ученика других националности. На пример, 1925/26. године, у уписницама, поред чак 145 ученика наведено је да су српске „народности“ (84%). Поред њих, ову школу је похађало је и шест Јевреја, четири Немца, четири Хрвата, четири Мађара, један Румун, један Грк, док код седам ученика није наведен овај податак у уписницама. Поставља се питање зашто већи број ученика и ученица немачке националности није уписивао ову школу? Њих је било преко 7.000 у Панчеву, а живели су и у другим местима у Банату. Такође, није био мали број Немаца који су похађали панчевачку Грађанску школу и гимназију, које су омогућавале наставак школовања у Академији.¹⁴⁸ Међутим, ни у многим другим трговачким академијама није било много ученика из групације националних мањина. Наиме, у 1925/26. години, у девет академија на територији за коју је било надлежно Министарство просвете, било је укупно 1973 ученика (1392 ученика и 581 ученица), од којих је по националности 1704 било „Срба, Хрвата и Словенаца“, њих 100 су били Јевреји, 79 Мађари, 52 Немци, 22 „остали Словени“ и 16 „остале народности“.¹⁴⁹

По вероисповести, у панчевачкој Академији било је највише ученика православне вероисповести. Те 1925/26. године, било је чак 145 ђака православне вере (84%), али и 15 ђака римокатоличке, шест мој-

144 *Извештај Академије*, 9.

145 ИАП, Ф. 112, школске уписнице.

146 *Извештај Академије*, 9.

147 Одбор за вишу трговачку школу у Панчеву, „Панчевачка Трговачка школа“, *Панчевац*, 21. 5. 1922.

148 Н. Конески, *Школовање у југозападном Банату од 1918. до 1929. године: Мастер рад*, необјављени рукопис, Београд, 2020.

149 М. Берић, *нав. дело*, 82–86.

сијеве, пет исламске¹⁵⁰ и један евангелистичке вероисповести.¹⁵¹

Ученици су долазили из различитих социјалних слојева. Највећи број потицао је из земљорадничких, трговачких, занатлијских и чиновничких породица. На пример, 1925/26. године, пронашли смо 41 ученика чији су родитељи, односно извесно отац, били трговци, затим 39 земљорадници, 28 занатлије, 21 државни чиновници, 12 наставници, седам адвокати или приватни чиновници, један свештеник, један хотелијер, док су остали били других занимања.¹⁵² У 1926/27. години било је 45 ученика чији су родитељи били земљорадници, 44 трговци, 33 занатлије, 25 државни чиновници, 22 наставници, 11 адвокати, општински и приватни чиновници, два гостионичари и кафеџије, два свештеници, 16 „других занимања“.¹⁵³

Већина ученика похађала је ову школу у узрасту од 14. до 20. године. Тако је 1926/27. године било пет ученика са 14 година (рођени 1913), седам са 15, 36 са 16, 42 са 17, 40 са 18, 33 са 19, 15 са преко 20 (рођени 1906. године и раније).¹⁵⁴ Ова школа није дочекала ученике који су рођени у Краљевини СХС, али јесте „ратне генерације“, односно оне рођене за време рата.

Школа није имала великих проблема са нередовношћу ученика и са великим бројем ученика који су је напустили, барем не у оној мери у којој је то био проблем у многим другим панчевачким школама. Чак и у 1926/27. години, када је имала највише уписаних ученика (200), на крају године је остао велики број ученика – 180 (један је напустио школу због болести, два су умрла, један се преместио у другу школу, два су „искључена“, 10 је „отпуштено“, четири напустили школу).¹⁵⁵

Ученици су морали бити дисциплиновани, у супротном им је могло уследити и искључење из школе, па чак и забрана уписивања било које средње и стручне школе у држави. Управо је таквом казном 1928. године кажњен ученик III разреда Нова Лончаревић, зато што је, како је истакнуто, „без икаквог повода из необјашњивих разлога појимања дружељубља, напао у разреду свог разредног старешину шамарима, у моменту када је разредни старешина по својој дужности саопштавао казну сасвим другом ученику, за заслужену кривицу“. Разредни старешина којег је напао био је Обрад Госпавић.¹⁵⁶

150 Сви ученици исламске вероисповести у овој години били су по „народности“ Срби, како је наведено у уписницама ове школе.

151 ИАП, Ф. 112, школске уписнице.

152 ИАП, Ф. 112, школске уписнице.

153 АЈ, 65, 1726.

154 АЈ, 65, 1726.

155 АЈ, 65, 1726.

156 АЈ, 65, 1726, 6742/1928.

Од укупно 819 уписаних ученика, ову школу је завршио и положио испит 171 ученик (21%), односно 124 ученика и 47 ученица.¹⁵⁷ У литератури се наводи да су ученици Академије били тражени и да су се лако запошљавали.¹⁵⁸

Укидање Трговачке академије

Министар трговине и индустрије, Мехмед Спахо, одлучио је 10. августа 1927. године да се затвори Трговачка академија у Панчеву.¹⁵⁹ Он је, приликом преласка свих школа за стручно трговачко-занатско образовање под његову надлежност, „приметио да је у појединим крајевима Краљевине пресићена потреба у Трговачким Академијама док у другима – на пример у преткумановској Србији – на целој територији постоји само једна таква школа“. Као разлоге овакве одлуке навео је и „тешке економске прилике“ и велику „оскудицу у стручним наставницима“. Одлучено је и да се школа затвори постепено, односно да се најпре не отвори I разред те 1927/28. године и да се сваке наредне затвори по један разред. Предвиђено је да се она коначно затвори 1930. године и да ученике са њене територије преузме Академија у В. Бечкереку.¹⁶⁰ Банатска трговачко-индустријска и занатлијска комора из В. Бечкерека сазнала је из листа *Време*¹⁶¹ о овом решењу и убрзо након тога упутила један допис МТИ и затражила поништење ове одлуке. Навела је и образложење за то: „Једно од најважнијих трговачко-извозничких и економских средишта у држави је град Панчево, те је сасвим природно да се треба ићи за тим, да се и подмлатку за вођење ових послова омогући, да своју школско-стручну спремину добију такође у том истом месту“. Истакла је и да је то решење „не само неоправдано него и скроз штетно по целокупну трговину доњег Баната“, да ова школа има своју лепу, велику и модерну зграду, као и то да она „у овом крају, настањеном великим делом са разним националним мањинама, врши један врло важан национално просветни задатак“. На крају, Комора је истакла да „ако је неопходно потребно, да се извештан број трговачких школа затвори, онда држимо, да се на првом месту имају укинути млађе, после рата установљене трговачке школе, а не овакве које већ 30 година постоје“.¹⁶² Међутим, када је МТИ заузелo становиште да је у Банату довољна само једна оваква

157 Њихова имена могу се наћи у *Извештају Академије*, 10–15.

158 М. Todorović, Е. Неš, *nav. delo*, 56.

159 *Извештај Академије*, 6.

160 АЈ, 65, 1726, 15763/1927.

161 „Укидање трговачких академија у Панчеву и Сомбору“, *Време*, 10. 8. 1927.

162 АЈ, 65, 1726, 16535/1927.

школа, отворило се питање да ли она треба да буде у Панчеву или В. Бечкереку.¹⁶³ Комора је, наравно, подржавала други наведени град и саопштила МТИ „да је В. Бечкерек центар Баната како географски тако исто и у привредном погледу и да зато интереси привреде изискују да у првом реду безусловно треба да остане Трговачка Академија у Вел. Бечкереку, а у другом реду у Панчеву“.¹⁶⁴ Град Панчево, односно градски начелник Владислав Јовановић, такође је упутио допис МТИ: „Пре кратког времена поразила је наше грађанство вест да сте Ви, Господине Министре одлучили, да Трговачку Академију у Панчеву затворите. Из свих кругова нашег грађанства, а нарочито наши трговци и занатлије пошече се обраћати овом градском Сенату и забринуто питати, да ли је вест истинита“. Управа Академије је потврдила ову вест и Град је зато упутио „понизну“ молбу да се ова одлука пониши и да министар Панчеву не наноси „тај тежак ударац“. Наведени су и аргументи у прилог те молбе:

Град Панчево је одувек био јако трговачко средиште, а нарочито јако средиште житарске трговине. У граду Панчеву је одувек трговина била углавном у нашим националним рукама, а панчевачки трговци били су познати са својих високих трговачких способности и са своје националне културе и пожртвовности. (...) Та околност, што је град Панчево овамо у крајевима преко Дунава, Саве и Дрине у доба нашег националног препорода за време Аустро – Мађарског режима носио поносно име ‘Српске Шпарте’, може се углавном заблагодарити нашим трговцима и занатлијама у прошлости.

Истакнут је и природни географски положај Панчева, који је створио од њега јако трговачко средиште већ у давној прошлости, а „његов значај није могла умањити ни шовинистичка политика Беча и Пеште“. Наведено је и да су за време Војне границе панчевачки трговци „стварали“ приватне трговачке школе, док је после развојачења Војне границе држава у Панчеву отворила Вишу трговачку школу, која је са великим стручним успехом радила све до краја 1918. године.

Истина је, та школа је служила што интензивнијем ширењу мађарске државне идеје, али је зато ипак била јак извор научне стручне спреме трговачке омладине, на којем извору су се обилато нападали Јевреји, Немци, Мађари, а тек сразмерно мањим делом и Срби. Та панчевачка трговачка школа

163 У 1926/27. години, школа у Панчеву имала је 200 ученика, а она у В. Бечкереку 178. А. Лебл, *нав. дело*, 26.

164 АЈ, 65, 1726, 4188/1929.

била је по квалитету својих наставника и наставе једна од најбољих школа те врсте у целој Мађарској. Тој околности може се приписати, да су постепено трговци јеврејске, немачке и мађарске народности почели потискивати наше Србе трговце, који су у мањој мери полазили ту нама анационалну школу. Но поред свега тога наши национални трговци у главном су се одржали и само је требало нашем националном трговачком елементу прискочити у помоћ са вишом националном стручном школом, па да наши будући трговци и занатлије у будућности могу својом стручном спремом стајати раме из раме, а и надкрилити данас стручно јаче анационалне елементе. Та идеја руководила је наше грађанство, а нарочито наше трговце и занатлије, који су после ослобођења предузели све кораке, да Панчево добије Трговачку Академију, што им је и пошло за руком, јер је тадањи министар Просвете почетком 1923/24. школске године уз знатну материјалну помоћ нашег града отворио I разред Панчевачке Трговачке Академије, која је тек у прошлој години постала потпуна. Ви Господине Министре, Вашом горехваљеном одлуком хоћете ту школу да постепено затворите. Ми држимо да Ваша намера темељи на недовољној обавештености, о националном значају, као и привредној потреби, да та школа у Панчеву остане. За доказ томе навешћемо овде аутентичне статистичке податке наше Трговачке Академије.

У наставку су наведени подаци из претходне 1926/27. године, који, како је наведено, сведоче о потреби останка Академије. Уписан је чак 201 ученик. Од тог броја чак 164 ђака било је са простора школске области панчевачке Академије (од тога је чак 117 било из самог Панчева) и само 37 ученика је долазило изван ове школске области. По народности је било 168 „Срба, Хрвата и Словенаца“, док је осталих било 33. По вери, било је 166 ученика православне вере, док је осталих било 35.¹⁶⁵ Важно је истаћи да су чланови панчевачког Сената знали да је министар имао право да затвори Академију, односно да је то било у оквиру његових ингеренција. Наиме, у записнику са седнице од 25. августа наведено је да су Финансијским законом за 1927/28. годину све трговачке академије предате у надлежност МТИ и да је министар овог ресора овлашћен да пропише правилник за ове школе. На основу тог закона, министар Спахо је објавио 27. јула 1927. године Правилник о раду, реду и настави у трговачким академијама. У Правилнику је наведено да министар одређује број трговачких академија и њихове територије. Дакле, он је могао по потреби затварати

¹⁶⁵ АЈ, 65, 1726, 17528/1927.

или отворати школе па је на основу овог правилника донео одлуку о укидању трговачких академија у Панчеву и Сомбору.¹⁶⁶ И панчевачко Трговачко удружење је касније поднело једну „представку“ МТИ.¹⁶⁷ Међутим, МТИ није променило своју одлуку да се укине Академија у Панчеву. Као што се види по броју разреда, они су се постепено смањивали све док школа није „коначно ликвидирана“. Завршетком последњег испита у септембарском року, 17. септембра 1930. године престао је рад ове школе. Инвентари и архива Академије пренети су на Државну дворазредну трговачку школу у Панчеву.¹⁶⁸

Вероватно под утицајем многих жалби и изражавања незадовољства одлуком о укидању Академије, МТИ је одлучило да се уместо ње у Панчеву отвори Државна дворазредна трговачка школа.¹⁶⁹ Ова нижа средња школа отворена је још за време постојања Академије, 1929/30. године, у истој згради и са истим наставницима. Тада је отворен само I разред, а наредне године и II. Професоре ове школе је плаћала држава, док се послужитељ плаћао из буџета Града, као и материјални трошкови.¹⁷⁰ Отварање Трговачке школе уместо Трговачке академије као да је требало да тренутно умири све оне који су негодовали због укидања Академије. Наиме, већ 1932. године, Државна дворазредна трговачка школа, одлуком МТИ, била је из Панчева премештена у Пожаревац.¹⁷¹ Међутим, важно је нагласити да је истовремено донета одлука да се затворе и трговачке академије у Брчком и Дубровнику, затим државна дворазредна трговачка школа у Винковцима, као и да се смањи број одељења у више трговачких академија и школа (у Загребу, Љубљани, Земуну, Новом Саду, Сарајеву, Сплиту, Суботици, Сушаку).¹⁷²

166 ИАП, Ф. 90, Скупштински записник са седнице Проширеног сената 25. 8. 1927.

167 АЈ, 65, 1726, 2722/1929.

168 *Извештај Академије*, 8, 15.

169 Раније, већ 1926. године постојао је предлог да се у Панчеву отвори нижа трговачка школа у коју би долазили ученици након завршене основне школе и коју би финансирао Град. Међутим, Град је одбио предлог јер није имао зграду за ову школу. ИАП, Ф. 90, Скупштински записник са седнице Проширеног сената, 1926.

170 *Годишњи извештај Државне дворазредне трговачке школе у Панчеву: за шк. године 1929/30 и 1930/31*, Штампарија „Напредак“ Панчево, Панчево, 1931.

171 М. Todorović, Е. Неš, *nav. delo*, 62.

172 А. А, „Укидање трговачких академија и школа“, *Време*, 30. 6. 1932.

ЗАКЉУЧАК

Историја рада Трговачке академије у Панчеву „окружена“ је историјом њеног оснивања и историјом њеног укидања. Наиме, 1923. године основана је Трговачка школа (која је наредне године подигнута на ранг Академије), односно – она је тада обновљена након континуитета од преко 20 година (1895–1918), али и дисконтинуитета (1918–1923), који је, по много чему променио њен карактер (наставни језик, структура ученика и др). Њен континуитет је утицао на то да се код многих Панчеваца створи став да Панчево мора имати ову школу која је граду доносила много користи. Овај став је, између осталог, утицао на то да се у годинама после рата образује прави покрет за отварање трговачке школе. Покрет је постепено растао од 1920. године укључивши много значајних људи и институција. Међутим, постојало је више препрека за отварање ове школе. У згради у којој је она требало да буде смештена најпре се налазила војска, а потом руска гимназија, о којој су државне власти посебно бринуле, као што то потврђују извори. Није било довољно стручних наставника. Недостајао је и школски инвентар. Коначно, када су ове препреке у довољној мери превазиђене, покрет је 1923. године остварио свој циљ – отворена је Трговачка школа.

Међутим, само неколико година касније, Мехмед Спахо, министар трговине и индустрије, одлучио је да се панчевачка Академија затвори. Он је настојао да мрежу трговачких академија „развуче“ и да се са простора где је била „пресиђена“ потреба за трговачким школама, оне преместе на просторе јужно од Саве и Дунава. За отварање школа у крајевима где их није било и истовремено задржавање старих било је потребно много новца, наставних средстава, стручних наставника, а све је то недостајало Краљевини СХС. Из тог разлога је министар одлучио да школе са севера једноставно „пребаци“ на југ. Аргументи који су навођени у прилог останка ове школе у Панчеву (Панчево – добар географски положај и врло важан трговински центар, привредне потребе овог подручја, школа има добру зграду и дугу традицију, важна улога српских трговаца у прошлости, „национално просветни“ задатак који врши ова школа), нису променили одлуку министра. Аргумент да су школу већином уписивали ђаци са простора школске области Академије није ишао у прилог опстанка ове школе, јер је управо проблем био у недовољним могућностима за трговачко школовање ученика са простора ван ове школске области – јужно од Саве и Дунава. Такође, вероватно ни аргумент да су Академију похађали већином православци није имао великог значаја за министра

Спаха, најважнију личност Југословенске муслиманске организације. Он је остао при ставу да је у Банату довољна само једна оваква школа – у В. Бечкереку, који је заузимао, географски, централно место на овом простору, а у коме се налазила и Трговачко-индустријска и занатлијска комора. Бечкеречка школа је отворена одмах после рата и чвршће се усталила у школској мрежи од панчевачке. Није се посматрао податак да је панчевачка Академија имала више уписаних ђака. Са друге стране, у Панчеву нису могли, или нису желели, да сагледају ширу слику и увиде недостатке у школској мрежи трговачких академија у земљи. Није било разумевања за решеност министра да прошири школску мрежу уз, истовремено, недовољне финансијске, материјалне и кадровске могућности да то учини задржавајући већ постојеће школе. Отварање дворазредне Трговачке школе као да је имало улогу да привремено смањи незадовољство у Панчеву створено укидањем Академије. Наиме, већ 1932. године Трговачка школа је премештена у Пожаревац. За наредна истраживања остављамо питање зашто током 1930-их није ипак враћена трговачка академија, или барем трговачка школа у Панчеву.

Чињенице да је ова школа постепено отварала нове разреде и паралелна одељења, да је само током две школске године имала сва четири разреда (1925/26, 1926/27) и да је потом постепено већ укидала разреде и одељења, одражавале су се на све елементе и слојеве историје Академије. Била је то „транзитна школа“. Долазило је најпре до повећавања броја наставника и ученика, а потом до њиховог смањивања. Такође, долазило је најпре до повећања потреба за просторијама у згради и наставним средствима, а потом до смањивања. Академији су недостајала поједина наставна средства, њих је школска управа настојала да обезбеди (глобуси, карте, писаће машине, логаритамске таблице). Проблем у настави је било и недовољно предзнање одређених ученика, односно разлика у знању ученика који су долазили из гимназија и из грађанских школа. Наставу су отежавале и промене наставника, сувише обимно градиво из појединих предмета, недостатак уџбеника. И неуређен школски систем је реметио наставу. Као што смо видели, Енглески се као предмет увео у једном тренутку, а у другом је већ био укинут. Ни положај Хигијене није био јасно одређен. Наставни програм у грађанским школама није био усклађен са градивом које је Академија тражила од ученика који је уписују и долазе их тих школа. Сви предмети у Академији били су усмерени ка томе да ученицима дају стручно образовање. Међутим, то је захтевало и стручне наставнике. Академија је углавном имала квалификоване наставнике за школске предмете. Са друге стране, није имала много професора, највише је било суплената. Функцију директора обављала

су три мушкарца – два по једну школску годину, а најдуже је на овом положају провео Борислав Јанкулов. У изворима смо пронашли имена 18 наставника и 14 наставница који су, углавном, кратко радили у овој школи. Већина је била српске националности и православне вероисповести. Школска управа је настојала да спречи ангажовање наставника у судовима (за вештачења), како то не би реметило наставу, али се са друге стране врло енергично борила да обезбеди својим запосленима додатну зараду у Вечерњој школи Трговачке омладине. Школа је организовала више посетапривредних и индустријских предузећа у Панчеву, као и екскурзија по земљи и иностранству за своје ученике. Поред тога, она је организовала и приредбе, њени ђаци су учествовали у конкурсима, играле су се фудбалске утакмице итд. Укупно је Академију уписало 819 ученика (67% дечаца, 33% девојчице), а завршили, односно положили завршни испит 171 (73% дечаца, 27% девојчице). Већина ђака је била српске националности и православне вероисповести. Највећи број ђака је долазио из Панчева. Било је и ученика из околних места, али панчевачка Академија није у довољној мери покрила целу своју област. У изворима смо пронашли тек мањи број ученика из Вршца и Беле Цркве. Такође, 19% ученика Академије долазило је ван простора школске области панчевачке Академије. Мали проценат уписаних ђака напуштао је школу током године. Ученици су долазили из различитих социјалних слојева, али је највећи број њих потицао из земљорадничких, трговачких, занатлијских и чиновничких породица. Већина ученика похађала је ову школу у узрасту од 14. до 20. године. Академија је утицала на то да се у одређеној мери смањи број ученика у гимназији, а повећа у грађанским школама у Панчеву.

Академија је била у истој згради са Мушком грађанском школом и подразумевало се да ће сарадња између њих бити на високом нивоу, али је то отежавао врло лош однос између двојице директора ових школа – Јанкулова и Барјактаровића. Поред проблема који су проузроковани заједничким породичним животом под истим кровом, очигледно је њихов однос реметила и њихова прошлост из периода пре 1918. године. Наиме, Барјактаровић је истицао да је он био борац за Краљевину СХС док је Јанкулов служио интересима Аустроугарске. У изворима смо пронашли још два примера, а они сигурно нису били једини, у којима је јасно да прошлост пре стварања Краљевине СХС није обрисана и да је она још увек присутна код наставника Академије и грађана Панчева (професор Дарваш, супленткиња Дрндарски).

Академија је била државна школа. Поред тога што је доносила најважније одлуке и што ју је надзирала, држава је и финансирала ову школу. Она је захтевала више новца од једне основне школе, али

је за њену наставу било потребно више наставних средстава и стручних наставника којих је било недовољно. Држава је одлучивала и о кадровским променама. Већ приликом одређивања првог директора, није постављен за директора проф. Дарваш, којег је предложио панчевачки градски начелник. Са друге стране, очигледно је притисак јавности (писање штампе, одржавање састанака, образовање одбора, слање депутација и друго) имао утицаја на доношење одређених одлука државе, односно министарстава. Академија је од свог оснивања до 1927. године била под надзором Министарства просвете и чим је прешла под надлежност Министарства трговине и индустрије донето је решење о њеном укидању. У литератури је период после ове године позитивно оцењен – дошло је до побољшања ситуације у стручном школству, али је у оквиру те просветне политике жртвована, између осталог, Трговачка академија у Панчеву.

СКРАЋЕНИЦЕ

АЈ – Архив Југославије

В. Бечкерек – Велики Бечкерек

ИАП – Историјски архив у Панчеву

Краљевина СХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца

МТИ – Министарство трговине и индустрије

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архивски извори

1. Архив Југославије

Ф. 65 Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије

Ф. 66 Министарство просвете Краљевине Југославије

2. Историјски архив у Панчеву

Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева: 1743–2008.

Ф. 88 Српска мушка грађанска школа: Панчево: 1919–1940.

Ф. 90 Градско поглаварство: Панчево: 1919–1941.

Ф. 112 Трговачка академија: Панчево: 1923–1932.

Ф. 117 Трговачка школа Трговачке омладине: Панчево: 1920–1946.

Објављени извори

Берић, Младен, *Статистика школа под Министарством просвете у школској години 1925/26*. (Прештампано из Просветног гласника), Београд, 1928.

Годишњи извештај Државне дворазредне трговачке школе у Панчеву: за шк. године 1929/30 и 1930/31, Панчево: Штампарија „Напредак“ Панчево, 1931.

Извештај Државне трговачке академије у Панчеву: 1923–1930, Панчево, 1930.

Конески, Никола, „Аутобиографија др Борислава Јанкулова“, *Phlogiston: Часопис за историју и филозофију науке и технике*, 30/2022, 303–341.

Штампа и периодика

Банатски радикал, 1926.

Време, 1922, 1923, 1927, 1932.

Народна слога, 1924.

Панчевац, 1920–1929.

Политика, 1923.

Правда, 1930.

Просветни гласник, 1923.

Српске новине, 1900.

Тежак, 1939.

Електронски извори

<http://www.mojsombor.org/50-Stara-EKONOMSKA-SKOLA.html>
(29. 3. 2023)

Литература

Димић, Љубодраг, *Културна политика у Краљевини Југославији: 1918–1941. Други део. Школа и црква*, Београд: Стубови културе, 1997.

Димић, Љубодраг, Владета Тешић, Гордана Павловић-Лазаревић, *Министарство просвете и министри: Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца: 1918–1941*, Београд: Предагошки музеј, 2000.

Јубиларни зборник живота и рада Срба, Хрвата и Словенаца: 1918–1928: I део, Матица живих и мртвих СХС, Београд, 1928.

Kamberović, Husnija, *Mehmed Spaħo (1883–1939): Politička biografija*, Sarajevo: Vijeće Kongresa bosanskih intelektualaca, 2009.

Кон Ранић, Мирослава, *Jevrejska opština Pančevo: 1870–2017*, Pančevo: Jevrejska opština „Pančevo“, 2017.

Конески, Никола, *Школовање у југозападном Банату од 1918. до 1929. године: Мастер рад*, необјављени рукопис, Београд, 2020.

Конески, Никола, „Др Борислав Јанкулов (1878–1969): Биографске цртице“, *Рад Музеја Војводине*, 64/2022, 303–341.

Лебл, Арпад, „40 година рада Трговачке академије у Вел. Бечкерек-ку“, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, Београд, 1934, 24–36.

Лебл, Арпад и др., *Панчевачка гимназија: 1863/64–1963/64*, Панчево: Гимназија „Урош Предић“, 1964.

Манојловић, Мрјана, „Prosvjetni razvitak Crne Gore“, *Matica crnogorska*, 83/2020, 431–468.

Милутиновић, Никола, *Широм Наше Отаџбине: Књига прва: Наше Вароши, њина садашњица, привредни и просветни им значај, правци даљег развића*, Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2004.

Палибрк-Сукић, Несиба, *Руске избеглице у Панчеву: 1919–1941*, Панчево: Градска библиотека Панчево, Историјски архив у Панчеву, 2005.

Todorović, Milan, Elza Heš, E. „Istorija škola u Pančevu u XVIII i XIX veku: II deo“, *Informator* 22, 1987, 1–109.

Чемерикић, Милан, „Трговина, занатство, индустрија, кредитне установе од 1875 до 1937“, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије: 1912–1937*, Скопље: Штампарија Јужна Србија, 1937, 669–732.

Шимуновић-Бешлин, Биљана, *Просветна политика у Дунавској бановини (1929–1941)*, Нови Сад: Филозофски факултет, 2007.